

Fyra oidentifierade mansben i Skara – en dödlig performance

Af Ingalill Pegelow

År 1891 fann man vid grävningar utanför norra portalen till Skara domkyrka i Västergötland fyra reliefer av sten från romansk tid. En av dem visar Adam och Eva som drivs ut ur paradiset av en ängel, en annan föreställer kung Herodes som tvivlade på Kristi födelse men som vid en måltid plötsligt fick se den stekta tuppen på hans tallrik flyga iväg kacklande: "Kristus natus est, Kristus natus est" (Kristus är född), det s.k. "Tuppundret". Den tredje visar, enligt flera konsthistoriker,¹ kyrkofadern Gregorius som dikterar för sin skrivare efter att ha fått sin inspiration, här mycket tydligt, av den Helige Andes duva.

Den fjärde reliefen är fragmentarisk och man kan endast se fyra mansben på väg åt samma håll (fig. 1). "Den högra", skriver Jan Svanberg i sin praktfulla bok om Västergötlands medeltida stensulptur (s. 29), "tycks stå på tå eller hoppa eller möjligen hänga", och menar att det är "alltför litet underlag för ens en gissning om vad motivet kan ha varit". Detsamma ansåg Harald Wideen i sin år 1961 utgivna kyrkoberskrivning över Skara domkyrka.² – Men varför inte göra ett försök.

Vi får då flytta oss tillbaka till kung Davids tid i andra Samuelsbokens 13:e kapitel. Där läser vi att en av kung Davids söner vid namn Amnon häftigt blev förälskad i en halvsyster som hette Tamar, lockade till sig henne och våldtog henne – för att sedan inte vilja ha med Tamar att göra och därför sköt bort henne.

Fig. 1. Absaloms död. Romansk relief i Skara domkyrka. Foto: IP.

Fig. 2. Absaloms sammansvärjning mot David. Kalkmålning från år 1520 i Dannemora kyrka, Uppland. Foto: IP.

Tamars bror, Absalom, blev, när han fick veta detta, så upprörd att han efter några år lät döda sin halvbror Amnon, en scen som man bland annat finner på ett kapitel i katedralen i Vézelay, Frankrike. Efter detta mord blev Absalom själv tvungen att fly och var borta i 3 år.³

Kung David blev naturligtvis mycket upprörd över brodermordet hos sina söner men glömde så småningom det hela och lät hämta hem Absalom igen

till Jerusalem.⁴ Han fick dock till en början inte visa sig för fadern – vars hjärta så småningom emellertid vecknade.

Det dröjer sedan inte länge förrän Absalom tidigt varje morgon ställer sig vid stadsporten i Jerusalem och frågar var folk kommer ifrån och vilken rättvisa de vill diskutera med konungen. Slug som Absalom är säger han samtidigt: "Om ändå jag vore domare i landet! Då hade var och en som var inblandad i en

tvist kunnat komma till mig, så skulle jag ha skaffat honom rätt” (2 Sam. 15:4). En kalkmålning från 1520 i *Dannemora* kyrka, Uppland, visar händelsen (fig. 2). Var målaren har funnit sin inspiration till denna bild är helt visst *Biblia Pauperum*, i vilken scenen jämförs med förrädaren Judas som till vänster i samma uppslag tar emot sina 30 silverpenningar hos översteprästen för *sitt* förräderi mot *Kristus*.

Absalom fick nu genom sitt tal och sin list fler och fler anhängare – så många att till slut tyckte kung David det var bäst att fly tillsammans med sitt husfolk.⁵ Han lämnade emellertid kvar 10 av sina bihustrur för att vakta huset, vilket var mycket obetänksamt eftersom Absalom då gick in till dessa och förförde dem alla.⁶ Denna scen kan man bl. a. finna i en bayersk handskrift från 1400-talet (cod. Vu 74 a) tillhörande Kungliga Biblioteket i Stockholm.

Kung David kommer emellertid igen för att ta tillbaka makten – samtidigt som han befäller sin härförare Joav med flera att fara varsamt fram med Absalom. Han var ju dock kungens son. Vi läser vidare i 2 Samuelsboken (kap.18, vers 6): ”Så drog hären ut ur staden för att möta israeliterna”, (dvs. Absalom med folk som det då var) ”och slaget stod i Efraimskogen”. Här segrade nu David och hans härförare Joav medan Absalom och hans anhängare förlorade kampen.

Vad hände sedan med Absalom? Han upptäcktes naturligtvis av Davids män när han red iväg på sin mulåsna och försökte fly. När mulåsnan kom under en stor terebint med täta grenar fastnade dock Absalom i sitt långa, myckna hår och blev hängande mellan himmel och jord medan hans mulåsna sprang iväg. En av Joavs män fick syn på honom och anmälde detta till sin härförare, som sa: ”Om du såg honom, varför slog du inte ihjäl honom på stället? Det skulle jag gärna ha gett dig tio siklar silver och ett bälte för”

Fig. 3. Mordet på Absalom. Relief på ett kapitel från 1100-talet i klosterkyrkan i Vézelay, Frankrike. Foto: IP.

(2 Sam. 18:11). Absalom kunde förstås inte komma undan i terebinten förföljd som han blev av härföraren Joav, vilken då sticker tre spjut genom förrädaren.⁷ På ett kapitel från 1100-talet i klosterkyrkan i Vézelay

Fig. 4. Joav sticker stående sitt svärd i den i håret hängande Absalom. Ms Solger 8°. Bibel från Utrecht, ca. 1435, nu på Stadsbiblioteket i Nürnberg. Efter Sandra Hindman.

Fig. 5. Joav sticker ett andra svärd genom Absalom, som märkligt nog här är vänd åt samma håll som mördaren. Miniatur från "Spiegel der Menscheliker Behoudenesse", Väst-Flandern, ca. 1410. Nu i British Library, London, Add. Ms. 11575, fol. 60. Efter Cardon, Lievens & Smeyers 1985.

Fig. 6. Joav angriper stående tillsammans med en annan soldat Absalom. *Speculum Humanae Salvationis*, Brügge, c:a 1430-1440, nu i Pierpont Morgan Library, New York, Ms.385, fol. 88. Efter Cardon, Lievens & Smeyers 1985.

zelay, Frankrike, tycks Joav dock skära av hans huvud (fig. 3). Absaloms mulåsna är här redan på väg bort.

Att det är mordet på Absalom som sker även i Skara domkyrkas romanska fragmentariska relief (se fig. 1) är väl troligt, även om mulåsnan inte har fått plats här. Att båda personerna är på väg åt samma håll är klart, eftersom Absalom är *jagad* av Joav och just troligen har fastnat i håret medan mulåsnan sprungit därifrån. Man ser tydligt på denna relief att Absalom

hänger och Joavs dödsstöt har naturligtvis varit riktat mot Absaloms bröst som nu tyvärr inte längre syns.

En liknande framställning finner man i en 1400-tals illustrerad bibel från Utrecht, som nu finns på Stadsbiblioteket i Nürnberg (fig. 4).⁸ Även här har Absaloms mulåsna försvunnit ur bilden och Joav har klivit av sin häst och sticker nu ett andra spjut i Absalom. Joavs häst saknas i bilden, liksom i Skara.

Det senare gäller även en västflandrisk miniatyr från c:a 1410 (fig. 5), som nu finns i British Library i London.⁹ Här ser man hur Joav sticker sitt tredje spjut i den hängande Absaloms bröst. Märkligt nog är den senare nu vänd åt samma håll som fienden, trots att hans åsna springer iväg åt motsatt håll. Joav har här även fått fler anhängare, som dock bara står och tittar på under avrättningen.

I *Speculum Humanae Salvationis* från Brügge(?), c:a 1430-1440, nu i Pierpont Morgan Library i New York (fig. 6),¹⁰ angrips den stackars Absalom från två håll av soldater som stå på varsin sida av terebinten. Hans åsna har här helt försvunnit ur bilden.

Målningar där Joav *sitter till häst* när han sticker sitt spjut i Absalom förekommer även naturligtvis (fig. 7), t.ex. i en bayersk rimmad handskrift från 1400-talet i Kungliga Biblioteket i Stockholm (Vu 74 a)¹¹ eller på en fragmentarisk kalkmålning från år 1595 i *Aspnäs* gårdskyrka i Uppland (fig. 8).

En mycket märklig placering av Absaloms död har Susanne Wenningsted-Torgard funnit på korsets vänstra tvärarm av ett 1400-talskrucifix i Nyborgs Vor Frue kirke, Danmark.¹² I mitten ser man Absalom hänga i håret (även om grenarna är svåra att se) och är omgiven på var sida av en ryttare, vilkas spjut nu gått förlorade. Man får förmoda att de funnits där.

Bilder av Absaloms död förekommer litet varstans även om framställningarna varierar. San Isidorokate-

Fig. 7. Joab sticker ridande sitt svärd genom den hängande Absalom. Målning i en bayersk, rimmad handskrift från 1400-talet. Nu i Kungliga Biblioteket i Stockholm. (cod. Vu 74a). Efter Pegelow 2009.

Fig. 8. Absaloms död. Fragmentarisk väggmålning från år 1595 i Aspås gårdskyrka i Upp-land. Foto: Mereth Lindgren.

dralen i Léon i Spanien äger en handskrift från 1162 där man ser många ur hären vara med på jakten och några sticker sina spjut i den hängande Absalom vilken, märkligt nog, här bär hjälm, så *håret* kunde ju inte fastna i terebinten. Han tycks i stället ha klämts fast i halsen mellan två grenar. Men hänger gör han och mulåsnan ger sig iväg.

Som synes är bilder av Absaloms död inte alltför vanliga i *våra* kyrkor under medeltiden men de förekommer och att den romanska reliefen i Skara domkyrka föreställer densamma är dock sannolikt. Vad skulle den annars föreställa.

Noter

- 1 Svanberg 2011 s. 29; Wideen 1961 s. 12.
- 2 Se not 1.
- 3 2 Sam. 13:28-38.

- 4 2 Sam. 14:23.
- 5 2 Sam. 15:14.
- 6 2 Sam. 16:20-22.
- 7 2 Sam. 18:14.
- 8 Hindman 1977 s. 141, bild 23.
- 9 Cardon, Lievens, Smeyers 1985 s. 189. Miniatur från *Spiegel der Menscheliker Behoudensse*. Ca. 1410. Ms.11575 fol. 60.
- 10 Cardon, Lievens, Smeyers 1985 s. 188.
- 11 Pegelow 2009 s. 110.
- 12 Wenningsted-Torgard 1993 s. 104-110.

Litteratur

- Bible moralisée. Codex Vindobonensis 2554. Vienna. Österreichisches Nationalbibliothek, *Manuscripts in Miniature 1995*.
- Biblia Pauperum*. Facsimile-Reproduction von A. Einsle, Wien/Pest/Leipzig 1898.
- Biblia Pauperum*. 50 Darstellungen. Herausgeb. von P. Heitz und W. L. Schreiber, Strassburg 1903.
- Biblia Pauperum*. Billedbibelen fra Middelalderen. Med indledning og oversættelse af Knud Banning, København 1991.
- Cardon, Bert, Robrecht Lievens & Maurits Smeyers: "Typologische taferelen uit het leven van Jezus", *Corpus van vertuchte Handschriften uit de Nederlanden of illuminated Manuscripts from the low countries*, Leuven 1985.
- Christherrechronik* (Vu 74a). Handskrift från Bayern. 1400-talet. Nu i Kungliga Biblioteket, Stockholm.
- De Rijmbijbel van Jacob van Maerlant: een in 1332 voltooid handschrift uit het Rijksmuseum Meermannno-Westre enianum*, 1985.
- Ginzberg, Louis: *The Legends of the jews*, IV, Philadelphia 1913. (6:e upplaga 1954).
- Hindman, Sandra: "Text and image in Fifteenth-Century illustrated Dutch Bibles", *Verzameling van middelnederlandske Bijbelteksten Miscellanea*. Deel 1, Leiden 1977.
- Mazal, Otto: *Der Baum: ein Symbol des Lebens in der Buchmalerei*, Graz 1988.
- Pegelow, Ingall: *Gammaltestamentliga berättelser i ord och bild*, Stockholm 2009.
- Svanberg, Jan: *Västergötlands medeltida stensulptur*, Stockholm 2011.
- Wenningsted-Torgard, Susanne: "Kristi död på korset – Absaloms död i træet" *Det iconographiske blik. Festskrift til Ulla Haastrup*, København 1993.
- Wideen, Harald: *Skara domkyrka. Kort historik och vägledning*, Skara 1961.